

УДК 159.923:316.273 (477)

ЕТНІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ІНКУЛЬТУРАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ УКРАЇНЦЯ

Лемко Галина Іванівна

м. Івано-Франківськ

У статті охарактеризовано етнічні особливості як фактор формування особистості українця, включення його у суспільство шляхом методу інкультурації. На нинішньому етапі розвитку українського суспільства суттєве значення у формуванні особистості українця має накопичена віками скарбниця етнічних цінностей, які слугують невичерпним джерелом формування свідомості, характеру, психічних особливостей кожної людини. До таких цінностей відносимо традиції, звичаї, обряди, які вироблялися нашими попередниками довгі часи.

Ключові слова: інкультурація, українець, особистість, етнічні особливості, цінності.

Індивідуальний розвиток кожної людини починається з її поступового включення у суспільство. Це входження відбувається методом інкультурації, тобто шляхом засвоєння індивідом необхідної кількості знань, норм, цінностей, зразків і навиків поведінки, які є характерними для певного типу культури.

Інкультурація – це процес засвоєння традицій, звичаїв, цінностей і норм рідної культури; вивчення і передача культури від одного покоління до іншого. Всі найвидатніші педагоги світу визнавали, що виховання дитини завжди має ґрунтуватися насамперед на культурно-історичних цінностях своєї нації, а вже пізніше відбувається знайомство з традиціями інших народів.

Процес інкультурації розпочинається з моменту народження – з набуття перших навичок і засвоєння мовлення, а закінчується, умовно, зі смертю. Цей процес реалізується не у спеціальних інститутах соціалізації, а під керівництвом старших на власному досвіді, тобто відбувається научним без спеціального навчання. Кінцевим результатом процесу інкультурації є людина, яка компетентна в культурі – в мові, ритуалах, цінностях тощо.

Наразі слід констатувати, що інкультурація наразі набула виразного внутрішньособистісного звучання, відійшовши від суто соціологічного механізму передачі досвіду наступним поколінням, таким чином ставши одним з чинників самопрезентації, а саме, необхідним для формування суспільної компетенції компонентом.

Інкультурація особи може відбуватися за двома напрямками: перший, найбільш звичний і стандартний – це автоматичне засвоєння культурних норм властивих певному соціуму, і другий – свідомий вибір елементів певного

культурного середовища, яке зможе найбільш відповідним чином презентувати особу. Культурологи навіть пропонують розрізняти ці два напрями запропонувавши використання двох окремих понять: "інкультурація" використовується для позначення цілковитого вживання особи у культурне середовище, тоді як для позначення тенденції використовувати елементи культур для створення власного еkleктичного образу. Згідно іншого підходу інкультурацією вважають опанування особою рідної для неї культурою, тоді як аккультурацією – процес вторинної обробки та розширення культурного різноманіття.

Дослідженню процесу інкультурації присвячені праці відомого американського культурного антрополога Мелвіла Херсковіца. Саме з нього запроваджено термін «інкультурація». Також зміст поняття «інкультурації» і структуру культури розкривають у власних наукових роботах Дж. і Б.Уайтінґи; роль і місце народних традицій у вихованні дітей відображено в працях багатьох інших вчених, педагогів, письменників (Г.Виноградова, Г.Волкова, О.Духновича, І.Котлярєвського, О.Потебні, С.Русової, Г.Сковороди, К.Ушинського, Ю.Федьковича, І.Франка й ін.).

Мета статті – охарактеризувати формування особистості українця шляхом методу інкультурації.

Повноцінну, цілісну, національно свідому особистість з почуттям власної гідності, з високими моральними якостями можливо виховати тільки завдяки правильно організованій системі вивчення національних ідеалів, традицій, звичаїв. А ця система має формуватися з національного світогляду, філософії народу, національної ідеології.

Кожний народ, створюючи свою виховну систему, звертається до певних ідеалів, заглиблюючись у сивину минулого та ідеал майбутнього. Усі народи світу вносять у вселюдську скарбницю виховання свою частку.

Виховання особистості, наближення її до національного ідеалу – питання, яке турбувало в усі віки всі народи. На наш погляд, національний ідеал – це збірний образ ідеальної людини, в якому відбито національні особливості характеру та поведінки, що ґрунтуються на традиціях, звичаях, історії народу; це взірєць, на який повинна орієнтуватися національна педагогічна система у вихованні молоді, орієнтир для поведінки в побутовому та громадському житті.

Українська педагогічна система має свій виховний ідеал, свою мету та засоби її досягнення, які визначаються громадським життям народу, відповідають його характерові

і уявленням про те, якою повинна бути людина в певний період свого розвитку. Говорячи про це, М.Стельмахович так визначає виховний ідеал української етнопедагогіки – це високо свідомий українець, сформований у душі чеснот народної моралі, який з повагою ставиться до народу, роду, до рідної природи, до оточуючого світу [4, с.5], тобто це ідеал людини, що зростає з душею народу, увійшов у плоть й кров його і став керівним в особистому й громадському житті народу.

Тривала історична функціональність родинних традицій, звичаїв і обрядів конкретного народу є свідченням його духовної та фізичної живучості, цивілізованості, культурної витривалості, доцільності існування у світовому просторі. Саме тому з-поміж найчисленніших давніх традицій, мабуть, однією з найбільш поцінованих різними народами є патріотизм – це благородне, синівське почуття до своєї Батьківщини, яка водночас є часткою світової спільноти. І той, хто втрачає відчуття своєї «малої вітчизни», нездатний осягнути надбання вселюдської культури. І теперішні події у нашій країні доказали, що український народ вихований у патріотичному душі.

Слід зазначити, що народно-педагогічні звичаї, традиції та обряди вироблялися емпірично і формувалися віками; кожна мати, кожен батько наслідуючи традиційні обрядові дійства, своїми інтуїтивними батьківськими почуттями завжди сприяли тому, щоби дитина засвоювала світ, докпілля, оточення, рідну мову, рідну пісню, набувала різних побутових знань через радість пізнання.

Українська жінка-мати, не рахуючись ні зі своїм здоров'ям, не думаючи про себе, за своєю природою така, що з народженням своєї дитини вона готова віддати їй все і всю себе заради її здоров'я і щастя. Тому з давніх-давен мати на Україні була і буде у великій пошані.

Батько ж як голова сім'ї займався господарством і привчав до цієї справи хлопчиків: вирощувати хліб, доглядати за худобою, готувати різні знаряддя праці, тобто усього того, що сам умів. Діти завжди до батьків, старших з пошаною звертались на "Ви": мамко, матусю, нене, татку, няню, бабусю, дідусю.

В українській етнопедагогіці є велика кількість різних віршованих мініатюр (забавлянок, примовок, утішок, песенушок), якими супроводжуються різноманітні спільні дії матері чи батька і дитини з метою її фізичного розвитку. За переконанням дослідників, цілком очевидно, що різнобічний розвиток дитини під впливом етнопедагогічних зусиль є надійним фундаментом її подальшого психічного розвитку [2, с.121].

Ідеалом української народної педагогіки здавна були сім'ї, де взаємини складалися на основі рівноправності чоловіка і жінки, на засадах трудового співробітництва і взаємодопомоги та взаємоповаги у вирощуванні та вихованні дітей. Часто у дослідженнях звертається увага на необхідність підбадьорювати дитину словом, це піднімає її настрій, позитивно впливає на активізацію діяльності та сприяє розвитку здібностей.

У вихованні дитини основна увага батьків приділялася залученню її до праці. Адже шлях до розвитку лежить тільки через діяльність, трудове виховання. Народження дитини в сім'ї розглядалося як поява на світ майбутнього працівника, надійного помічника в житті роду. Заклик дитини до праці здійснювався і тоді, коли дитина лежала в колисці чи була у матері на руках біля грудей, а в цей час мати виспівувала їй колискову: "Не вчись, котку, красти, а вчися робити, черевички шити!"

За традиціями народної педагогіки, повага і любов батьків до дітей завжди викликали у дітей взаємну повагу, турботливе ставлення до старших. Діти добре відчували, що ними опікуються, а тому вони краще почували себе, були психологічно захищеними. Пращури наші вірили: якщо вкласти всю душу, то дитина виросте хорошою, розумною і матиме хист (тобто обдарування) до тих чи інших ремесел,

до господарської діяльності тощо. Дитинство вони вважали найважливішим періодом у житті людини.

З колиски батьки дитину привчали до навичок охайності, бережливості. У родині, де панував гарний сімейний уклад життя, завжди були налагоджені людські стосунки, доброзичливе ставлення батьків і старших до дітей, сімейний затишок, взаємоповага і любов до кожного члена родини, правила культури спілкування та поведінки, спокійні судження, тактовні зауваження сприяли належному розвитку і росту дитини.

У вихованні хлопця особлива увага зверталася на розвиток та формування таких рис характеру, як моторність, обов'язковість, мужність, кмітливість, а у дівчини – скромність, цнотливість, охайність. І знову ж таки, для всіх дітей обов'язково працюєвість.

В українській сім'ї дбали не тільки про виховання дитини добрим господарем чи господинею, але й про морально-етичні засади, які, здебільшого, опиралися на християнський світогляд. Обов'язком батьків і сім'ї було, згідно з народною традицією, прищеплення дитині змалку основних християнсько-етичних засад та людських чеснот. У сім'ї та в громаді стежили за тим, щоб дитина і в дрібницях не посягала на чуже, говорила правду, шанувала не тільки своїх батьків, а й інших старших людей, була чесною, доброю, привітною до людей. За християнським ученням, найбільшою цінністю для батьків завжди вважались діти, а тому до них пропагувалася загальна і неподільна любов, яка дає особливе відчуття важливості й безцінності дітей.

Невід'ємним компонентом етнопедагогіки було розумове виховання. Дитина від матері поступово опановувала системому народних знань про світ. Рівень тих знань здійснювався у відповідності до рівня духовності особи. За народними поглядами, дитину спочатку слід підготувати духовно до сприйняття знань, а відтак давати знання. Разом з розвитком духовної суті дитини розвивався і її розум. Наші пращури були переконані в тому, що розум, не виплеканий та не окультурений духовно, міг стати причиною різних криз чи катастрофи, а тому вони спочатку плекали дух дитини. Цінності розумових якостей знань людини яскраво виражені в народних прислів'ях: "Не бажай синові багатства, а бажай розуму". "Розум – скарб людини". Те, щоб дитина швидше "приходила до розуму", від колиски стимулювалося піснюю, різними "забавлянками", "пестушками", "утішками", "скоромовками", розмовами з нею, навчанням рідної мови, а далі й прислів'ями, приказками, загадками, оповідями казок та інших доступних сюжетів, щоб побачить, як дитина реагує на них, запам'ятовує. Великого значення надавалося народним обрядам, охоплюючим різні види художньо-творчої та естетично-ігрової діяльності. Саме розумові здібності людини відігравали велике значення при виборі нареченого чи нареченої.

Етнопедагогіка, як бачимо, дозволяє дитині розвивати свої пізнавальні потреби через самовираження, самореалізацію і творчу активність, адже вона містить величезні накопичені різноманітні засоби і способи діяльності. Скажімо, для дітей і підлітків рядження, вертеп, драматизація – це спосіб саморозвитку, форма вдосконалення вмінь, здібностей. Підготовка костюмів, продумування образів, вивчення та набуття навичок майстерного виконання колядок, щедрівок, імпровізація, та перевтілення – то прийоми не тільки самовираження, а й творчого розвитку особистості [3, с.551]. Обряд, у якому дитина бере участь, викликає в неї підвищений інтерес, тому що він наділений особливою яскравістю, привабливістю, піднімає настрій і емоційне задоволення. Традиції "Святої вечери", обмін кутею, рядження, колядування, уславлення господарів, проникнення змістом символів зірки, ікони, куті, Дідуха, народної колядки і щедрівки, "водіння кози" дозволяє успішно виконувати завдання обрядового свята, поважати родину, зберігати пам'ять про родовід, основою якого є звеличення Матері і Дитини [3, с.554].

В українських родинах у процесі підготовки до проведення обрядів завжди брали активну участь діти. Перспектива майбутньої радості – святкування в колі сім'ї, переконання в естетичній цінності речей, створених власними руками, розвивали їхній емоційно-естетичний досвід, твор-

чі вміння [1, с.8].

Таким чином, процес формування особистості українця здійснюється на основі інкультурації і тому народні традиції є могутнім засобом виховання совісті, гідності, честі, правдивості, справедливості, скромності, працелюбності тощо.

Література та джерела

1. Воропай О. Звичаї нашого народу. Етнографічний нарис / Олекса Воропай. – К.: «Велем», 2005. – 528 с.
2. Ковбас Б. Родинна педагогіка: у 3-х т. Том II. Основи родинного виховання / Б.Ковбас, В.Костів. – Івано-Франківськ, 2006. – 288 с.
3. Лисенко Н. Етнопедагогіка дитинства: Навчально-методичний посібник / Неллі Лисенко. – К.: Видавничий дім «Слово», 2011. – 720 с.
4. Стельмахович М. Українська народна педагогіка / Мирослав Стельмахович. – К.: ІЗМН, 1997. – 232 с.

В статье охарактеризованы этнические особенности как фактор формирования личности украинца, включения его в общество путем метода инкультурации. На нынешнем этапе развития украинского общества существенное значение в формировании личности украинца имеют накопленные веками этнические ценности, которые служат неисчерпаемым источником формирования сознания, характера, психических особенностей каждого человека. К таким ценностям относим традиции, обычаи, обряды, производимых нашими предшественниками долгие времена.

Ключевые слова: инкультурация, украинец, личность, этнические особенности, ценности.

The author of the article has considered the features of ethnic identity as a factor of formation of personality of Ukrainians, involving him/her into society by the method of inculturation. Treasure trove of centuries of ethnic values is essential at the current stage of development of the Ukrainian society, for the formation of the Ukrainian personality. It serves as an inexhaustible source of consciousness, character, mental characteristics of each person. To these values we refer traditions, customs and rituals made by our predecessors long time ago. The process of inculturation begins at birth – the first acquisition of skills and mastering of speech and ends, conventionally, with death. This process is not implemented in special institutions of socialization, and under the guidance of elders from experience, i.e. it occurs without special training. The end result of the process of inculturation is a person who is competent in culture – in language, rituals, values, etc. At present, it should be noted that inculturation has acquired a clear innerpersonal meaning.

Key words: inculturation, ukrainian, personality, ethnic features, values.